

SZIGETI MOLNÁR DÁVID

Ismeretlen adattörmelékek a 17. század második felének unitárius iskola- és peregrinációtörténetéhez

„Tudom azt jól, hogy mikoron az skólát építetted, szíved gondolatjában sem volt akkor, hogy valaha az építés árát megkérjed... Hogy mertél te az eklésia patrónusira szolgabíró-t küldeni, nem tudtál-e könyörgeni? Szép kis ember kegyelmed, bűvát látod! Úgy jársz, mint Ananiás, ha az építés árát megkérjed...”¹ Mindezeket állítólag maga az unitárius püspök, Nagysolymosi Koncz Boldizsár mondta annak a Szöllősi Gábornak, aki leginkább talán Linczigh János krónikájának legdrámaibb jelenetéből lehet ismerős nekünk: ő az, akit a janicsároktól közrefogott Linczigh² 1660 májusában a kolozsvári felvonóhíd lánacának részén keresztül arra kért, hogy semmiképpen meg ne nyissák előtte a kaput, még ha ő maga kéredzkedik is be, különben elveszejtik a várost.³ E Szöllősi élete alkonyán esküdtpolgár és a kolozsvári unitárius egyház-község számvevője volt,⁴ 1672-ben azonban alighanem persona non grataként halt

¹ Szöllősi Gábor az iskola építésére tett költségek aránt tett vádak alól magát menti és azokra felel 1670. Román Nemzeti Levéltár Kolozs Megyei Igazgatósága (Kolozsvár). Jelzete: 556/5, Unitárius egyháztörténeti iratok / Colecția istoria unitarienilor 1616–1869. A továbbiakban SZÖLLŐSI. – A jelen tanulmányban vizsgált unitárius peregrinációról általában: KATHONA Géza, *Erdélyi unitárius tanulók külföldön 1711-ig*, Keresztény Magvető, 1979/1, 30–39; SZABÓ Miklós, *Az erdélyi unitáriusok külföldi egyetemjárása 1848-ig*, Keresztény Magvető, 1991/2, 85–104; KESERŰ Bálint, *Peregrinatio academica dissidentium és az erdélyi unitáriusok* = K. B., *Ráció és rajongás: Eszmeforgalom Nyugat-Európától Erdélyig (1580–1730)*, Budapest, Balassi, 2018, 75–82; BALÁZS Mihály, *Unitárius peregrináció = Magyar művelődéstörténeti lexikon: Középkor és kora újkor*, főszerk. KÖSZEGHY Péter, IX, Budapest, Balassi, 2009, 129–130; KESERŰ Gizella, *From Padua to Leiden: Transylvanian Unitarian Study Tours = A Divided Hungary in Europe: Exchanges, Networks and Representations, 1541–1699*, ed. ALMÁSI Gábor, Szymon BRZEZIŃSKI, HORN Ildikó, Kees TESZELSZKY, ZARNÓCZKI Áron, Newcastle upon Tyne, Cambridge Scholars Publishing, 2014, 55–80; LOVAS Borbála, *Unitáriusok egyetemjárása a 16. és 17. században: Narratívák és a Bessenyei-probléma*, Gerundium, 2017/1, 136–146; LOVAS Borbála, *Itáliai unitárius peregrinusok levelei és kiadásai a 16. századi Heidelbergben és Padovában: Kornis György és Bogáthy Miklós = Mindenki vágyik a tudásra, de az árát senki sem akarja megadni: Az oktatás finanszírozási háttere és haszna a középkorban és a kora újkorban*, szerk. HARASZTI SZABÓ Péter, KELÉNYI Borbála, SIMON Zsolt, Budapest, MTA ELTE Egyetemtörténeti Kutatócsoport – Martin Opitz, 2019, 59–72.

² HEREPEI János, Tolnai János és Linczigh János szücsmesterek, kolozsvári városbírák = *Művelődési törekvések a század második felében: Herepei János cikkei*, szerk. KESERŰ Bálint, Budapest–Szeged, [s. n.], 1971, 495–498.

³ *Kolozsvári emlékirók 1603–1720*, bev. BÁLINT József, szerk. PATAKI József, Bukarest, Kriterion, 1990, 181.

⁴ BINDER Pál, *Közös múltunk: Románok, magyarok, németek és délszlávok feudalizmus kori falusi és városi együttéléséről*, Bukarest, Kriterion, 1982, 285.

meg. Pedig egy bő évtizede még kolozsvári király- (1657), majd főbírónak (1658) is megválasztották!⁵

1670-ben viszont történt valami... Szöllősi Gábor fellátogatott Apafi Mihály fejedelemhez, s az alábbi panaszt adta elő neki:

A korábbi években, midőn tudniillik tűzörvénnyé égette föl a kolozsvári unitáriusok iskoláját, összehívtam egyháznak azon patrónusait és számvevőit, akik a városban jelen voltak (az ország bizonyos zavarai miatt sokuk távol lévén), és – amint az egy jó felügyelőnek kötelessége – megfelelő érvekkel megpróbáltam rábeszélni őket, hogy az egyház költségével állítsák helyre az iskolát, de egyesek közülük semmi módon nem akarták az egyház költségén újraépíteni azt, úgyhogy végül, előre látva, hogy a hosszú halogatás miatt az iskola magas kőépületei, tető nélkül maradván, az eső, a hó, a hideg, a szél, a hőség és egyéb időjárási viszontagságok következtében rövid időn belül tönkremennek, s ilyen épületeket csak sokezeres költségen és sokára tudnának építeni, ennél fogva egyházam jövője érdekében [...] azt bátorkodtam mondani, hogy saját költségemmel is segíteni akarok egyházam vesztésén és kárán, de amikor a zavarok után a patrónusok, Isten kegyelméből, mindenfelől visszatértek, és mindegyikük jelen volt már, s én az egyház hasznára [...] kiadott költségeimet visszakapni igyekeztem, egészen másképp ütöttek ki számomra a dolgok, mint reméltem: midőn ugyanis mindezt könyörgő levélben egyházam kolozsvári patrónusainak jelentettem volna, maguk a patrónusok – nem tudni, milyen anyagi és patvarkodó okoktól vezérelve, és a lelkiismeret szabályait sértve – nem féltek fenyegetésekkel, sértésekkel és pirongatásokkal is élni velem szemben és a költségek megtérülésével rászédni engem.⁶

Ez az ügy talán azért is került ilyen hirtelen reflektorfénybe, mert Szöllősi Gábort ekkoriban adósságok nyomták, és szerette volna zálogait kiváltani.⁷ Szorult anyagi helyzetét remekül jellemzi az egyházközség számadáskönyvének egy ugyanebben az évben kelt, bár csak pár szavas, de annál beszédesebb tétele is: „Ketzeli Gergely uramnak küldvén az eklézsia ajándékban Szöllősi Gábor és Huszar Péter uramék által két imperiális tallérokat, nem vette el őkegyelme, melyek is Szöllősi Gábor uramnál maradván, exigálják kurátor uramék őkegyelmek rajta.”⁸

⁵ *Uo.*, 209, 370.

⁶ SZÖLLŐSI.

⁷ *Uo.*

⁸ A Kolozsvári Unitaria Eklésia Jegyző Könyve és Vagyainak Feljegyzése 1664-től 1711-ig, I, 58. A Kolozsvár-Belvárosi Unitárius Egyházközség Levéltára (a továbbiakban: KBUEkLt.). Jelzet nélkül. (kiemelés tőlem)

Másik „szereplőnk”, Apafi Mihály 1670-ben épp az unitáriusokkal konfrontálódott: február 15-én átmenetileg kizárta őket az országgyűlésből,⁹ május 21. és 23. között a szombatosok ellen rendelt el vallatásokat,¹⁰ július 18-án pedig azért sürgette őket, hogy a dési egyezség értelmében mutassák be neki új katekizmusukat.¹¹ E sorból tehát a Szöllősi nyomán április 10-én kelt levele sem lógna ki, amelyben arra inti Linczigh Jánost és a kolozsvári unitárius egyházközség többi számvevőjét, hogy Szöllősi kiadásait fizessék meg. „Ez mi kegyelmes urunk ammonitorium mandatumán kívül is penig inteti kegyelmeteket ilyen dologról is, hogy szíve terhének exacerbációjára lelkiismeret ellen való olyan izeneteket többször, mint püspök uram által egyszer tétetett, ne adjon”.¹² Mindezek alapján pedig nemcsak Szöllősi, hanem Apafi szavahihetőségében is kételkednünk kell, ráadásul még az is komplikálja a dolgot, hogy Szöllősi és az unitárius püspök 1661-ben néhány hétig lakótársak voltak.¹³ Csak egy biztos tehát – és számunkra, szerencsére, épp ez bír a legnagyobb jelentőséggel: valamikor 1670 előtt („superioris annis”) a kolozsvári (óvári) unitárius iskola, a szentháromság-tagadók egyetlen „küldő intézménye” tűzkárt szenvedett. Bár ennek időpontja bizonytalan, az alapján, hogy a levélben ugyanazokat a motívumokat találjuk, mint Linczigh 1661 és 1664 közötti feljegyzéseiben (tetőégések, országos zavarok, a kolozsvári patrónusok emiatti távolléte, inséges idők, „németek” Kolozsváron stb.), véleményem szerint ezen esztendő közé vagy elé lehet datálni. Idézem Linczighet:

Anno 1661 die 16 Septembris Kemény János fejdelem [!] beszállítván Kolozsvárra bizonyos sok számú zoltat *németeket* és dragonokat, mely idegen népek az várost mind külső és belső részeiben szertelenül pusztítván *tovább harmadfél esztendőnél*, az városban sok számú házakat elrontván éppen, és sokaknak *fedeleit megégetvén*, külső részeit pedig, az sok szép kerteket és gyümölcsfákat teljességgel mindenestől fogva pusztává tevén, az egész város környékét pusztá mezővé tevén. [...] Noha mindeneket megpróbáltunk, Szatmárra generálisokhoz sokszor folyamodván, császárhoz őfelségéhez, minden emberi segítséghez folyamodván, de sohonnan vigasztalást nem vehetvén, minden emberi reménységtől megfosztatván, vártuk immár csak az Isten kegyelmét; teljességgel immár *utolsó szegénységre* jutván az város, *az város lakosinak is nagy része elbujdosván*.¹⁴

⁹ KÉNOSI TÖZSÉR János, UZONI FOSZTÓ István, *Az Erdélyi Unitárius Egyház története II.*, ford. MÁRKOS Albert, szerk. HOFFMANN Gizella, KOVÁCS Sándor, MOLNÁR B. Lehel, Kolozsvár, Erdélyi Unitárius Egyház, 2009, 78.

¹⁰ SZILÁGYI Sándor, *A zsidók történetéhez*, Keresztény Magvető, 1874/3, 246–260.

¹¹ Apafi Mihály fejdelem parancsolatja szuperintendens Kontz Boldizsárhoz a katekizmusnak kinyomtatása (?) aránt, hogy e’ ne késsék 1670. 18. Julii. A Magyar Unitárius Egyház Kolozsvári Gyűjtőlevél-tára (a továbbiakban: MUEKvGyLt.). Jelzete: RegA [49] II/18.

¹² SZÖLLŐSI.

¹³ KOVÁCS Sándor, *Lapozgató: Az unitáriusok rövid története*, Budapest–Kolozsvár, Magyar Unitárius Egyház Magyarországi Egyházkerülete – Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet, 2021, 104.

¹⁴ BÁLINT, PATAKI, 188; GÁCSI Hedvig, *Linczigh János krónikája és házi jegyzései 1675–1663*, Lymbus, 1989, 80. (kiemelés tőlem)

Eddig viszont nem bukkantam nyomára a különböző jegyzőkönyvekben ez idő tájt égésnek,¹⁵ s az egyházfiak számadásai is csak közvetetten utalnak ilyesmire: 1662-ben egy-értelműen és nagy erővel zsindelyezik az iskola tetejét,¹⁶ s az ez évi tételekben Szöllősi Gábor neve is előkerül: „[1662] Die 16. Septembris. Az Szeolóssi uram csináltatott héjazat végiben, az skólában csináltattunk két darab csatornahajtást, ugyanazon ácsokkal az ablak felől való végső kamarának megégett kőajtó mellékje helyett csináltattunk tölgyfából más melyeket”.¹⁷ Mindebből azonban már csak azért sem szűrnék le szívesen semmiféle következtetést (tudniillik, hogy ez az épület is talán 1655-ben éghetett meg),¹⁸ mert Linczighnek egy keltezetlen memoriáléja alapján valamikor a hatvanas-hetvenes években is tűz kapott bele az iskolába, s ennek időpontját még nem tudták tisztázni.¹⁹ „Az Híd utcai házamnál, Bel Márton uram szomszédságában levő házamnál lévén illen dolgom. Odahátra az udvaron lévén egy rend faházam, tűz támadván Linczigh Dániel házától, megégyvén az templommal és az scholával házam, kényszeríttem közt csináltatnom.”²⁰

Akárhogy is, a kolozsvári unitárius iskola az 1660-as évek elején erősen hanyatlóban volt – ám nemcsak anyagi, hanem szellemi és erkölcsi értelemben is: a tanári kar 1661-re például olyannyira kihalt,²¹ hogy egy időre magának a plébánosnak kellett „az szükségétől kényszerítve [...] az skólamesterséget is” viselnie,²² a következő évben pedig „diáklázongást” kellett elfojtani.²³ Ezeket az esztendőket illetően ugyancsak Linczigh

¹⁵ De például a faszcikuluszt 1663. július 25. és október 7. között a nótárius szemgyulladására miatt nem is vezették. Fasciculus Rerum Scholasticarum (1626–1693), 193. MUEKvGyLt. Jelzet nélkül.

¹⁶ A' Kolozsvári Unitaria Eklésia' Egyházfiainak számadásai (...) 1655-től 1676-ig. B.

¹⁷ Uo. (kiemelés tőlem)

¹⁸ Kénosi Tőzsérék szerint az egyházközség épületei közül az óvári iskola volt az egyetlen, amelyet nem emésztett el (a Fasciculusban: consumptae sunt) a tűz. Ettől persze még nem biztos, hogy érintetlenül hagyta. KÉNOSI TŐZSÉR, UZONI FOSZTÓ, 58.

¹⁹ BÁLINT, PATAKI, 318; GÁCSI, 77–121. Vö. Simandi Mártonné legációja. Sophiae Vass pro fl. 300. 1663. Román Nemzeti Levéltár Kolozs Megyei Igazgatósága (Kolozsvár). Jelzete: 556/4, Unitárius egyháztörténeti iratok / Colecția istoria unitarienilor 1616–1869. Ebben az 1663. évi februári végrendeletben „az eklészia számára skola épületire” is hagyakoztak.

²⁰ BÁLINT, PATAKI, 205; GÁCSI, 110. Hivatkozta: MIHÁLY Melinda, *A Híd utcai Henczel- és Hensler-ház = Liber discipulorum: Tanulmányok Kovács András 65. születésnapjára*, szerk. KOVÁCS Zsolt, SARKADI NAGY Emese, WEISZ Attila, Kolozsvár, Erdélyi Múzeum-Egyesület – Entz Géza Művelődéstörténeti Alapítvány, 2011, 89.

²¹ GÁL Kelemen, *A Kolozsvári Unitárius Kollégium története (1568–1900)*, [s. l.], Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet rt., 1935, I, 137.

²² Baumgartus Bálint a' plébánusi kvártát az ekléziának engedi 1665. KBUEkLt. XI/2.

²³ „1663 januárjában történt, hogy a sok háború és fegyverzaj miatt a kezdettől szokásban volt karácsonyi kantációját a diákoknak a hívek megtagadták s január 4-én kantációpénzü felküldenek fejenként 50 drt. 7 diák összebeszél, hogy ezt a csekély összeget ne fogadják el, hanem 1-1 pénzzel megpótolva, küldjék vissza az ekléziának. Szombaton délután 3 órakor a templomba menést kereken megtagadják. Templomozás után a tisz. urak hivatják a diákokat, akik a korholó szavakat gúnyosan fogadják, semmibe veszik. A konzisztorium azonnal összeül, tárgyalja az ügyet s mikor határozatát a rektor ki akarja hirdetni, *botokkal rárohannak a rektorra és ökonomusra, dulakodás támad, miközben a rektor egyiket (Bágyoni nevű) megsebesíti*. Természetes, hogy az ügy újból a konzisztorium elé került, a diákok törvény szerint bűnhődtek, az intézettől bocsánatot kellett kérniök, 3 napig nyilvános karcerbe zártak s a pénzből sem kaptak, amit a szenior, kántor és Csikfalvi (ezek nem csatlakoztak a lázongókhoz) osztottak fel.” GÁL, 136–137. (kiemelés tőlem)

Jánost, ezúttal viszont egy Váradi János királybíróval közös levelét szokták idézni: „Ez és más effajta bajok, s hozzá még az 1661. évi dögvész, oly pusztítást végeztek Kolozsvárra, hogy diákjaink valami négyszáz halottat kísérték ki. E csapást követte a tatár betörés, ezt meg a százszor kegyetlenebb német őrség. Mindezeknek következtében a kollégiumnak máskor oly nagyszámú diáksága 1662-ben magyar részről hét, szász részről két személyre apadt.”²⁴ Ezek állnak tehát annak hátterében, hogy a hatvanas években az unitárius peregrináció – ha átmenetileg is, de – „beszűkülő tendenciát mutat”.²⁵

Pedig az egyházára nem kis vagyont örökül hagyó Dálnoki Lőrinc, az iskola lektora – három évvel korábbi testamentumát megerősítve – 1661-ben még olyan meghagyást tett végrendeletében, miszerint: „Az eklézsiának legált javaimat pénzzé tévén az eklézsia, [...] egyik részit fordítsa [...] deákoknak felső országban való promóciójára”.²⁶ Hasonló unitárius példa nem ismeretes a korból,²⁷ s ez talán azzal hozható összefüggésbe, hogy az 1650-es évek második felétől az unitárius diákokat (eltekinthetve természetesen a főnemeseiktől) – nagyobb világi pártfogók híján – alapvetően a kolozsvári egyházközség költségén tudták csak külföldi tanulmányútra küldeni.²⁸

Ugyanezzel függhet össze az is, hogy a peregrinusoknak indulásuk előtt – más felekezeteknél sem ismeretlen – kötelezvényt,²⁹ ún. reverzálist kellett kiállítaniuk az eklézsia számára, amelyben

²⁴ KÉNOSI TÖZSÉR, UZONI FOSZTÓ, 72. Vö. Fasciculus Rerum Scholasticarum, 190.

²⁵ SZABÓ, 88–89.

²⁶ Dálnoki Lőrinc testamentuma, MUEKvGyLt. RegA [45] I/10.

²⁷ Egyelőre az ún. *Aranykönyv* alapján is úgy tűnik (ezt a MUEKvGyLt-ben található levéltári forrást Körmöczy János, későbbi unitárius püspök állította össze a 16–18. századi adományokról), hogy Dálnoki Lőrinc előtt annak ellenére sem tettek ilyesféle alapítványt az unitáriusok, hogy más felekezetek tagjaitól ez már a 16. században sem volt idegen. Lásd például *Lőcsei stipendiánsok és literátusok I.*, szerk. KATONA Tünde, LATZKOVITS Miklós, Szeged, Szegedi Oktatástörténeti Munkaközösség, 1990, 6; EMÖDI Tamás, *A Telegdi család és a reneszánsz művészet néhány emléke a 16. századi Bihar és Bereg vármegyében*, Művészet-történeti Értesítő, 1998/3–4, 181–182; KONCZ József, *Sásvári Gergely*, Figyelő, 1888, 75–76.

²⁸ SZABÓ, 89–90.

²⁹ „Az egyházkerület (ti. a tiszántúli református) tehát megválogathatta, hogy kiket küldjön idegen országokba jótéteményes diákokul, alumnusokként. Természetes, hogy jótéteményei fejében elvárta tőlük, hogy visszatérésük után mint lelkipásztorok, tanárok, tanítók az egyházkerület javára gyümölcsöztessek tudásukat, melyet az ő anyagi segítségével szereztek meg. Ezért a külső akadémiákra induló ifjaknak 1582-től fogva névelőírással kellett arra kötelezniök magukat, hogy hazajövetelük után egyházi szolgálatba lépnek.” ZSIGMOND Ferenc, *A Debreceni Református Kollégium története 1538 (?) – 1938*, Debrecen, Debrecen Sz. Kir. Város és a Tiszántúli Református Egyházkerület Könyvnyomda-vállalata, 1937, 27. – „Arminius eszméi a magyarországi és erdélyi, Hollandiában tanult református hallgatók körében is számos követőre találtak. Ezt bizonyítja, hogy a remonstrantizmus kérdésével a nyírbátori zsinat is foglalkozott 1631-ben, mely azt a határozatot hozta, hogy »[e]zentúl csak olyanok ajánltatnak a patrónusoknak, akik [...] a helvét hitvallással ellenkező mindenféle szektáktól, véleményektől pl. arminianismustól óvakodnak«. Ezért a következő években a Debreceni Kollégium diákjaitól, akik Leidenben kívántak tanulni, reverzális (írásban tett ígéret) aláírását követelték meg. 1624 és 1656 között harminchét diák írt alá ilyen dokumentumot.” BOZZAY Réka, *A holland egyetemek hatása a magyar teológusok és orvosok képzésére a kora újkorban = Oda-vissza: A kulturális transzfer folyamatai Hollandia, Flandria és Magyarország között*, szerk. GERA Judit, VESZTERGOM Janina, Budapest, ELTE Eötvös, 2018, 22. A reverzálisokról lásd még BOZZAY Réka, *Die Peregrination ungarländischer Studenten an der Universität Leiden 1595–1796*, Budapest, MTA Egyetem-történeti Albizottsága – ELTE Levéltára, 2009, 43–57.

elsősorban hithűségre kötelezték magukat, továbbá arra, hogy oly „tudományok nemeinek tanulásában” töltik idejüket és költik az egyház pénzét, amelyek „az unitaria religionak és a Krisztus ecclesijának promotiojára és öregbülésére” legyenek itthon, hogy amikor „az ecclesia kívánja”, hazatérnek, itthon pedig nem válogatnak a hivatalokban és funkciókban, hanem „akár [...] Kolozsvárott, akár pedig másutt” minden tehetségükkel fognak szolgálni.³⁰

Kénosi Tőzsérék a reverzálisírás e gyakorlatát a 16. század végére vezették vissza,³¹ valószínűbb azonban, hogy ez az egyházon belül nem Szilvási János hitehagyása miatt, hanem Dálnoki Lőrinc első, 1658. évi végrendelete nyomán válhatott szokássá:

Tizenegyzedszer a' mely részit az interesnek deákok promóciójára rendelém, avval mikoron elegendendő summára telik, promoteáltassanak deákok a' felső országokra tisztességes és üdvösséges tudományoknak tanulásáért, de ilyen modalitással, hogy ha az én szüleimről származott atyámfiak közül unitárius ifjú a' promócióra illendőnek találtatik, egyebek előtt a' promoteáltassék [lásd Dálnoki Jánost, akinek a reverzálisánál – tudomásom szerint – nincs korábbi].³² Ha pedig ez nemzetből senki alkalmas arra nem találtatnék, avagy oly, a' ki felől jövődöben reménség lehetne, hogy promócióra alkalmas leszen, tehát így más famíliából való promoteáltassék, de csak olyan, a' ki effélék közül szegény és alacson rendből való ember gyermeke, a' ki igaz unitárius, jámbor, dicsíretes erkölcsű, Istent félő, szorgalmatos, mediocriter eruditus, a' ki kötelezze arra magát, hogy élete futtáig *ecclesiasticus ember leszen, az unitária religióban tökéletesen megmarad és az eklézsiában szolgál mindvégig illendő engedelmességgel.*³³

Mindenesetre a 17. század második feléből (1672-től kezdődően) hét, a 18. századból szintén nagyjából ugyanennyi reverzális maradt ránk,³⁴ s bár Kénosi Tőzsérék és Gál Kelemen nyomán helyesen szokták formuláknak tartani őket, a tisztántúli

³⁰ SZABÓ, 91.

³¹ KÉNOSI TŐZSÉR, UZONI FOSZTÓ, 234.

³² Dálnoki János akad. reverzálisa 1672. MUEKvGyLt. RegA [54] III/53.

³³ Dálnoki Lőrinc testamentuma. MUEKvGyLt. RegA [44–45] I/9. (kiemelés és megjegyzés tőlem)

³⁴ Az általam ismert 18. századi reverzálisok a következők: 1. Agh István uram academica expeditiójáról rekognicionálisa 1734. MUEKvGyLt. RegA [103] H. 53. 2. Pálfi Benjamin uram academica expeditiójáról obligatoriálisa 1736. MUEKvGyLt. RegA [103] H. 54. 3. Kováts Tamás uram academica expeditiójáról obligat. 1743. MUEKvGyLt. RegA [103] H. 55. 4. Fejérvári Sámuel úr academica expeditiójáról obligatoriálisa 1749. MUEKvGyLt. RegA [103] H. 56. 5. Mihály István academica expeditiójáról obligatoriálisa 1751. MUEKvGyLt. RegA [103] H. 57. 6. Lázár István uram academica expeditiójáról obligatoriálisa 1771. MUEKvGyLt. RegA [103] H. 58.

reformátusok több szempontból nagyon hasonló, 1630-as évekbeli mintaszövegével³⁵ ellentétben ezekben időnként nagyon érdekes konkrétumokat is találhatni.

Ebből a szempontból – a 17. század vonatkozásában – leginkább Hévizi Fóri Mihály 1687. évi reverzálisa méltó a figyelmünkre, amelyből fény derül arra, hogy alumnusai számára az unitárius egyházközség hasonló összeget folyósított, mint – s most az inflációt ignorálom – az 1660-as években a debreceni reformátusok egyik legtehetségesebb peregrinusoknak, Diószei Konta Istvánnak:³⁶

elszánt jóakarataikból feliciter elbocsátottanak, mostan de facto kétszáz tallért aranyul ~ aur. nro. 100 és folyópénzt is huszonöt tallérnit konferálván, oly deklarációval, hogy ezenkívül is még százhuszonöt tallért méltatnak mind-járast utánam, mihelyt odafel valamely bizonyos helyben s akadémiában való jutásom és ott való megállapodásom felől *értettetnek*, oly okkal, hogy ez két rendbeli summával plenarie megelégedvén, többet ökegyelmektől se menő, se jövő utamra, se odafel való kommorálásomra kedvek ellen nem szollicitálok.³⁷

Ehhez képest a három évvel korábban induló Régeni (Paulus) Mihály³⁸ mindössze 20 aranyat és 75 magyar forintot vett fel az eklézsiától,³⁹ az ő költségeinek azonban csak egy részét viselte az egyházközség, kötelezvénye pedig – rendhagyó módon – nem peregrinációja előtt, hanem az alatt kelt. A Fóri-féle adat jelentőségét ráadásul tovább növeli, hogy a 17. század második felében még többnyire részletekben kapták „ösztöndíjukat” az unitárius peregrinusok,⁴⁰ így bizonyos értelemben tulajdonképp szerencsés véletlen, hogy már ebből a századból is ránk maradt egy olyan kötelezvény, amelyben a teljes⁴¹ (?) összeget feltüntették.⁴² A részletfizetés egyébként, akárcsak az

³⁵ Az 1631-es zsinati határozatot ugyanazzal az esküformulával írta alá a peregrinusok mindegyike. Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltára, I. 1. j. 1. D. 1. 1632–1659 Zsinati végzések (Akadémiákra menők aláírnak a kitűzött feltételeknek); BOZZAY Réka, *Magyar diákok leideni peregrinációjának előzményei a 17–18. században = Debrecenről Amszterdamig: Magyarország és Németalföld kapcsolata*, szerk. PUSZTAI Gábor, BOZZAY Réka, Debrecen, Debreceni Egyetem Néderlandisztika Tanszék, 2010, 102–105.

³⁶ „Ad promotionem Stephani K. Dioszeghi confert amplissim[us] Senatus Taller Nro. 300. Pro expensa itineraria Talleror[um] 50”. CSORBA Dávid, *Egy debreceni kántor életének fordulata: Diószei K. István története*, Egyháztörténeti Szemle, 2017/2, 15.

³⁷ Hévizi Fóri Mihály deák reverzálisa 1687. MUEKvGyLt. RegA [54] III/55. (kiemelés tőlem)

³⁸ KESERŰ Bálint, *Paulus Michael Rhegenius, az erdélyi unitáriusok és a német karteizianizmus* = K. B., *Ráció és rajongás: Eszmeformalom Nyugat-Európától Erdélyig (1580–1730)*, Budapest, Balassi, 2018, 63–74.

³⁹ Régeni Mihály reverzálisa 1686. MUEKvGyLt. RegA [54] III/56.

⁴⁰ KÉNOSI TÖZSÉR, UZONI FOSZTÓ, 233; Kolosvári Dimény Pál akadémista reverzálisa 1682. MUEKvGyLt. RegA [54] III/52. Hévizi Fóri Mihály deák reverzálisa 1687; Régeni Mihály reverzálisa 1686.

⁴¹ 350 tallér súlyos, de két és fél évre azért mégiscsak szerény összeg. Vö. *Lócsei stipendiánsok*, 267–270, 285–287; *Albizálás erdélyi városokban és falvakban*, szerk., tan. TONK Sándor, Szeged, JATE Pedagógiai Tanszéke, 1991, 5–6; BOZZAY, *Die Peregrination*, 91–163.

⁴² A 18. században a reverzalist és a nyugtát már külön állították ki, s a kvietanciák alapján Agh István 1734-ben 600 magyar forint, Pálfi Benjamin 1736-ban 601 forint 21 dénár, Kovács Tamás 1743-ban 501

említett értesítő levél, a pénzügyi kockázat csökkentését szolgálta, s az eklézsia ezekben a reverzálisokban nemegyszer pontosan meghatározta a tanulmányok időtartamát és a kötelezően tanulandó nyelveket is.

Így Hieronymus Guzovius (Hieronim Guzowski) másfél,⁴³ Almási Mihály két,⁴⁴ Kolozsvári Dimián Pál pedig három esztendő tölthetett volna külföldön,⁴⁵ közülük azonban csak Almási nem haladta túl a megszabott időkeretet, ami egyúttal arra is figyelmeztet minket, hogy a reverzálisokat – legalábbis ilyen szempontból – nem szabad szentírásnak vennünk. Múltányosságból nyilván figyelembe vették, hogy az alumnusok nemcsak valamiféle kitalált ürüggyel halogathatták hazatérésüket, hanem a rájuk leselkedő sokféle veszély miatt is elmarad(oz)hattak: Árkosi Gelei Benedek például, mielőtt hazájába visszatérhetett volna, több börtönben is raboskodni kényszerült,⁴⁶ Guzoviust pedig kifosztották, és annyira megverték, hogy nem sokkal később talán épp ennek szövődményeibe halt bele.⁴⁷ Ebből a szempontból egyáltalán nem meglepő tehát Hints Mihályné Takáts Kata 1675. évi végrendeletének az a „záradéka”, amelynek értelmében „minden névvel nevezendő ingó és ingatlan javait” a kolozsvári unitárius egyházközségre hagyja, ha az éppen akadémiákra menő „Jeövedeczi András deák uramat [...] hazajövetelinek előtte Isten őfelsége az élők társasága közül az halál által [...] elkévánna”⁴⁸

De mint említettem, az eklézsia olykor nyelvtanulásra is rászoríthatta alumnusait: Fórinak például szent nyelveket kellett tanulnia, Guzoviusnak és Várfalvi Pálfi Zsigmondnak pedig németül.⁴⁹ Az utóbbit Pálfi Zsigmond reverzálisa így indokolja: „damitt ich der Löblichen Theischen Nation möge in derselben sprach dienen” (hogy ezzel a dicséretre méltó német nációnak saját nyelvén szolgálhassak).⁵⁰

forint 94 dénár, Fejérvári Sámuel 1749-ben 503 forint 19 dénár, Lázár István pedig 1771-ben 575 forint 23 dénár ösztöndíjat kapott, azaz mindegyikük kb. ugyanannyit; a pénzadatok tehát nem szórnak úgy, mint a reformátusoknál, ahol még ugyanazon intézményen belül is erősen, sőt kirívóan eltérhetett az ösztöndíj mértéke. Agh István uram academia expeditiójáról rekognicionálisa 1734. MUEKvGyLt. RegA [103] H. 53.; Pálfi Benjamin uram academia expeditiójáról obligatoriálisa 1736. MUEKvGyLt. RegA [103] H. 54.; Kováts Tamás uram academia expeditiójáról obligat. 1743. MUEKvGyLt. RegA [103] H. 55.; Fejérvári Sámuel úr academia expeditiójáról obligatoriálisa 1749. MUEKvGyLt. RegA [103] H. 56.; Lázár István uram academia expeditiójáról obligatoriálisa 1771. MUEKvGyLt. RegA [103] H. 58.

⁴³ Hieronymus Guzovius akadémita reverzálisa 1680. MUEKvGyLt. Lengyel Unitárius Egyházközség Levéltára (a továbbiakban: LUEKvLt.) 15.

⁴⁴ Almási Mihály akadémita reverzálisa 1680. MUEKvGyLt. RegA [54] III/51.

⁴⁵ KÉNOSI TÖZSÉR, UZONI FOSZTÓ, 233.

⁴⁶ *Uo.*, 245.

⁴⁷ *GÁL*, 492.

⁴⁸ Hints Mihályné Takáts Kata testamentuma. KBUEkLt. I/17. Vö. Kovács András, „*Látom, az tanításban az Istennek nagy ajándéka vagyon nála...*”: Jövedécsi/Belleschdörfer András származásához, *Acta Historiae Litterarum Hungaricarum*, 2011, 259–264.

⁴⁹ Hangsúlyoznom kell, hogy ez nem (vagy nem csak) attól függött, hogy tanítónak vagy papnak szánták őket.

⁵⁰ Pálfi Zsigmond akadémita obligációja 1698. MUEKvGyLt. RegA [54] III/49.

Mivel „Németországban” mindketten csak az odera-frankfurti egyetemre iratkoztak be, nyilván itt, a „Szent Római Birodalom fő porzótartójában” kellett a német nyelvet gyakorolniuk. Ezt – Theodor Wotschkét parafrázálva – azért is hangsúlyozom ennyire, mert szélesebb körökben még ma is meglehetősen ismeretlen, hogy Kelet-Brandenburgban egykor nagyszámú unitárius élt.⁵¹ Az erdélyiek számára tehát már pusztán azért is jelentős vonzerővel bírt a Viadrina, mert németajkú hitsorsosaik szigetet alkottak itt, épp félúton Hollandia és Erdély között. Ebből a szempontból különösen figyelemre méltó, hogy az 1680-as évek végén némettanulásra kényszerült Guzoviusnak nem akárci, hanem maga Johann Preuss, a brandenburgi unitarizmus szellemi vezére „tartott asztalt”.⁵² Ugyanaz a Preuss, akihez 1665-ben – negyed évszázados különbséggel – egy másik erdélyi unitárius növendék, Szentiváni Márkos Dániel is betért.⁵³ Ez aligha lehet pusztán véletlen.

⁵¹ Theodor WOTSCHKE, *Zur Geschichte der Unitarier in der Mark*, Jahrbuch für Brandenburgische Kirchengeschichte, 1911, 227; UÖ., *Die unitarische Gemeinde in Meseritz-Bobelwitz*, Zeitschrift der Historischen Gesellschaft für die Provinz Posen, zugleich Zeitschrift der Historischen Gesellschaft für den Netzedistrikt zu Bromberg, 1911, 161–223; Janusz TAZBIR, *Socynianizm prusko-brandenburski w XVII i XVIII wieku*, Odrodzenie i Reformacja w Polsce, 1873, 181–195; Nikolas SCHRÖDER, *Sozinianer und Friedrich der Große – eine Geschichte der Toleranz? = Von Emerson zu Thomas Mann: Beiträge zur Geschichte unitarischen Denkens in Amerika und Deutschland*, hg. Dan MCKANAN, Heinrich DETERING, Göttingen, Universitätsverlag Göttingen, 2017, 33–43.

⁵² GÁL, 492. Preussról lásd Sz. SCHAFFER Andrea, *Johann Preuss műve Gottfried Arnold egyháztörténetében = Művelődési törekvések a korai újkorban: Tanulmányok Keserű Bálint tiszteletére*, szerk. BALÁZS Mihály, FONT Zsuzsa, KESERŰ Gizella, Ötvös Péter, Szeged, a JATE Régi magyar irodalom tanszéke, 1997, 507–519; Ötvös Péter, *Preussen christliche Lieder in der unitarischen Gemeinde von Klausenburg: Bemerkungen zu dem Thema Unitarier und Spiritualisten in Siebenbürgen = György Enyedi and Central European Unitarianism in the 16–17th Centuries*, szerk. BALÁZS Mihály, KESERŰ Gizella, Budapest, Balassi, 2000, 259–268.

⁵³ KÉNOSI TÖZSÉR, UZONI FOSZTÓ, 187–188.

MELLÉKLET

17. századi unitárius reverzálisok⁵⁴1. Dálnoki János akad. reverzálisa 1672.⁵⁵

MUEKvGyLt. RegA [54] III/53.

Közölve: BENCZÉDI Gergely, *Dálnoki János reversalisa 1672-ből*, Keresztény Magvető, 1875/1, 61–62.2. Hyeronimus Guzovius akadémita reverzálisa 1680.⁵⁶

MUEKvGyLt., LUEKvLt. 15.

In nomine Dei omnipotentis & filii ejus Jesu Christi. Én, Hieronymus Guzovius de Kolozsvár adom emlékezetül ez levelem által mindeneknek, valakiknek illik, hogy mivel engemet mostan az Kolozsvári Unit. Eklézsiának nemzeti patrónusi azon becsületes eklézsiának alumnusának méltóztattanak választani és az tisztességes tudományokban való hasznos öregbülésemre ahhoz illendő és elégedendő szumtusznak adminisztrációjával feljebb való országokra is expediálni meg nem tartózkodtanak (kiért az nagy Istentől áldást várhatnak), sőt elszánt jóakarataikból feliciter elbocsátottanak, azért én is Isten és Krisztus eklézsiájához való szeretetemnek buzgóságából, s egyszersmind az megemlített nemzeti patrónus uraiméknak hozzám deklarált, teljes jóakarataikat szemem előtt viselvén, az kolozsvári denominált tiszteletes unitária eklézsiának kötelezem és obsztringálom magamat:

- I. Hogy religiómat semminemű tekintetre nézve meg nem változtatom, sőt abban constanter megmaradok.
- II. Hogy oly tudományoknak nemeinek s mindenekfelett az német nyelvnek tanolásában foglalom másfél esztendőre terminált üdömet, ökegyelmek is azalatt Isten jóvoltából illendő gondot ügyekezvén reám viselni, melyek az unitária religiának és az Krisztus eklézsiájának promóciójára és öregbülésére legyenek itthon.
- III. Hogy az becsületes eklézsia kezemben adminisztrált költségét semminemű más útra nem fordítom, hanem arra, mely nézzen az itthon hasznos tudományokban való épületekre. Odafenn való peregrinációmban is theologiae studiosushoz illendő köntöst viselek, mely se igen drága, se cifra, mellyel egyebeket, kiváltképpen az ott fenn való atyafiakat megbotránkoztatnának, ne legyen.
- IV. Valamikor az eklézsia kívánja hazajöveletem (rendkívül kázusok nem obstatván, kitől Isten oltalmazzon), hazajöveletem és hazajöveletem semminemű pretextus alatt nem halogatom, sőt, ha szintén valami alkalmatossággal tentálatnám is az

⁵⁴ A magyar nyelvű szövegeket a mai helyesírás szerint írtam át, a német nyelvűt azonban betűhűen hagytam.

⁵⁵ A beiratkozások időpontja és helyszíne: 1672. 07. 06. – Odera-Frankfurt, 1672. 08. 17. – Marburg; 1673. 10. 23. – Bréma. SZABÓ Miklós, TONK Sándor, *Erdélyiek egyetemjárása a korai újkorban: 1521–1700*, Szeged, JATE, 1992, 134 (nr. 1376.).

⁵⁶ A beiratkozás időpontja és helyszíne: 1680. 09. 20. – Odera-Frankfurt. *Uo.*, 92 (nr. 924.).

ott fenn való atyafiaktól odafel maradásomra, sem bizonyos üdőkig, annál inkább perpetualiter való szolgálatra magamat nem kötelezem.

- V. Isten őfelsége békével hazavezérelvén, itthon én is mindennemű fastust poszthabeálok és az Isten szerént való hivatalokban, funkciókban vagy azoknak helyeiben nem válogatok, hanem valamiben és valahol kívánja az eklézsia, akár itt Kolozsváratt, akár pedig másutt, tisztességes, illendő helyekben, tudományom mivolta szerént minden tehetséggel hasznoson szolgállok.

Mely kondíciókat ha vagy in toto, vagy in parte ide alább megírt hűtöm megszegésével (kitől Isten oltalmazzon) nem prestálván vagy nem akarván prestálni, az Kolozsvári Unitária Eklézsia bennem megfogytatkozna, hogy nem szolgálhatnék, tehát ezen tiszteletes eklézsia minden rám expendált summáját rajtam megkereshesse s akármi úton-módon és akárhun rám néző s nézendő, avagy ennek utána is nékem obveniálandó vagy obveniálható bónumimból exclusis omnibus juridicis remediis plenaria satisfactiót vigore solius hujus obligatoriae egy vagy két tiszt által vehessen. In quorum fide & testimonium adtam azon tiszteletes eklézsianak ez én reverzálisomat fide mea Christiana mediante magam tulajdon pecsétem és szubszkripcióm alatt. Datum Claudiopoli in domo parochiali. Anno 1680. die 13. Augusti.

Correcta per eundem.

Idem, qui supra.

Mpria

P. H.

3. Almási Mihály akadémista reverzálisa 1680.⁵⁷

MUEKvGyLt. RegA [54] III/51.

In nomine Dei omnipotentis & filii ejus Jesu Christi. Én, Almási Mihály de Homoródalmás adom emlékezetül ez levelem által mindeneknek, valakiknek illik, hogy mivel engemet mostan az Kolozsvári Unitária Eklézsianak nemzeti patrónusi azon böcsületes eklézsianak alumnusának méltóztattanak választani és az tisztességes tudományokban való hasznos öregbülésemre ahhoz illendő és elegendő szumtusznak adminisztrációjával feljebb való országokra is expediálni meg nem tartózkodtanak (kiért az nagy Istentől áldást várhatnak), sőt elszánt jóakarataikból feliciter elbocsátottanak, azért én is Isten és Krisztus eklézsijához való szeretetemnek buzgóságából, s egyszersmind az megemlézett nemzeti patrónus uraiméknak hozzám deklarált, teljes jóakarataikat szemem előtt viselvén, az kolozsvári denominált tiszteletes unitária eklézsianak kötelezem és obsztringálok magamat:

- I. Hogy religiómot semminemű tekintetre nézve meg nem változtatom, sőt abban constanter megmaradok.
- II. Hogy oly tudományoknak nemeinek tanulásában foglalom két esztendőre terminált időmet, őkegyelmek is azalatt Isten jóvoltából illendő gondot ügyekezvén

⁵⁷ A beiratkozások időpontja és helyszíne: 1680. 10. 23. – Leiden; 1680/82 – Odera-Frankfurt. *Uo.*, 199 (nr. 2046.).

reám viselni, melyek az unitária religiónak és az Krisztus eklézsiájának promóciójára és öregbülésére legyenek itthon.

- III. Hogy az böcsületes eklézsia kezembe adminisztrált költségét semminemű más útra nem fordítom, hanem arra, mely nézzen az itthon hasznos tudományokban való épületekre. Odafenn való peregrinációmban is theologiae studiosushoz illendő köntöst viselek, mely se igen drága, se cifra, mellyel egyebeket, kiváltképpen az ott fenn való atyafiakat megbotránkoztatnának, ne legyen.
- IV. Valamikor az eklézsia kívánja hazajöveletem (rendkívül kázusok nem obstálván, kitől Isten oltalmazzon), hazajövök és hazajöveletem semminemű pretextus alatt nem halogatom, sőt, ha szintén valami alkalmatossággal tentálatnám is az ott fenn való atyafiaktól odafel maradásomra, sem bizonyos időkig, annál inkább perpetualiter való szolgálatra magamot nem kötelezem.
- V. Isten őfelsége békével hazavezérelvén, itthon én is mindennemű fastust poszthabeálok és az Isten szerént való hivatalokban, funkciókban vagy azoknak helyeiben nem válogatok, hanem valamiben és valahol kívánja az eklézsia, akár itt Kolozsváratt, akár pedig másutt, tisztességes, illendő helyekben, tudományom mivolta szerént minden tehetséggel hasznoson szolgállok.

Mely kondíciókat ha vagy in toto, vagy in parte ide alább megírt hűtöm megszégésével (kitől Isten oltalmazzon) nem prestálván vagy nem akarván prestálni, az Kolozsvári Unitária Eklézsia bennem megfogytakoznék, hogy nem szolgálhatnék, tehát ezen tiszteles [!] eklézsia minden rám expendált summáját rajtam megkereshesse s akármi úton-módon és akárhun rám néző s nézendő, avagy ennek utána is nekem obveniálandó vagy obveniálható bónumimból exclusis omnibus juridicis remediis plenaria satisfactiót vigore solius hujus obligatoriae egy vagy két tizst által vehessen. In quorum fidem et testimonium adtam azon tiszteletes eklézsianak ez én reverzálisomot fide mea Christiana mediante magam tulajdon pecsétem és szubszkripcióm alatt. Datum Claudiopoli in domo parachiali [!]. Anno 1680. die 13. Augusti.

Correcta per eundem.

Idem, qui supra.

Mpria.

P. H.

4. Kolozsvári Dimién Pál akadémista reverzálisa 1682.⁵⁸

MUEKvGyLt. RegA [54] III/52.

Közölve: KÉNOSI TÖZSÉR, UZONI FOSZTÓ, 232–234.

⁵⁸ A beiratkozás időpontja és helyszíne: 1682. 06. 30. – Leiden. *Uo.*, 221 (nr. 2248.).

5. Régeni Mihály reverzálisa 1686. (!)⁵⁹

MUEKvGyLt. RegA [54] III/56.

Anno 1686. die 4. Januarii.

Én, Régeni Mihály deák, kolozsvári, adom tudtára mindeneknek, az kiknek illik, ez írásomnak rendiben, hogy in anno et die, ut supra, leváltam az én böcsületes uraimtól, az Kolozsvári Unitária Eklézsiának patrónusitól Kolozsváratt lakó Grusz (?) György uram keze által húsz aranykot ily okkal, hogy Isten Erdélybe, Kolozsvárra hazavivén, valamicsoda tisztességes eklézsiái hivaltalt fognak őkegyelmek előmbe adni, de azt felvállalom és abban ez ekléziát szolgálom igazán tehetségem szerint életem fottáig. Ez húsz aranyak mellé tudván más rendbeli summát is, úgy mint hetvenöt magyar forintot, melyeket is ezelőtt, midőn peregrinálni indulnék, Erdélyben, Kolozsváratt megemlített eklézsiának böcsületes patrónusitól ezen ok alatt leváltam volt tiszt. Jövedécsi András uram által. Mely dologra mostan is újabban obligálom magamot, úgyhogy ha Kolozsvárra haza nem mennék, vagy nem mehetnék, vagy ha hazamehetnék is, de az ekléziában az őkegyelmek hivataladása szerint szolgálni nem akarnék, vagy a szolgálatra elégséges nem lennék, vagy nem lehetnék, tehát őkegyelmek ez két rendbeli summát saltem praesentium vigore exclusis omnibus juridicis remediis rajtam megvehessék. Melyhez képest minden kolozsvári bónumimot, mind mobiléket, mind immobiléket, melyek vagy de praesenti engemet koncernálnak, vagy ennek után is jure successionis akárkikről s akárhun reám devolválódnának, vagy testamentum szerént is nekem legáltatnának, azon summáig őkegyelmeknek kötöm, úgyhogy azokat azon megemlített eklézia számára őkegyelmek elfoglalhassák avagy foglaltathassák. Mely dologról adom ez tulajdon kezemmel szubszkribált és pecsétemmel roborált reverzálisomot és obligatóriámot őkegyelmeknek futura pro cautela. Datum 4. Janu. anno et die, ut supra.

Michael Régheni Claud. Trans. Mpria.
P. H.

6. Hévízi Fóri Mihály deák reverzálisa 1687.⁶⁰

MUEKvGyLt. RegA [54] III/55.

In nomine Domini nostri Jesu Christi. Én, Hévízi Fóri Mihály adom tudtára mindeneknek, az kiknek illik, ez írásomban, hogy mivel az Kolozsvári böcsületes Unitária Eklézsiának nemzeti patrónusi engemet azon tiszteletes eklézsiának alumnusának méltóztattanak felvenni és bővebb tanulásnak s nagyobb experienciának okáért illendő szumtusznak adminisztrációjával feljebb való országokra is expedálni meg nem tartózkodtanak, kiért az nagy Istentől áldást várhatnak, sőt elszánt jóakarataikból feliciter elbocsátottanak, mostan de facto kétszáz tallért aranyul ~ aur. nro. 100 és folyópénzt is huszonöt tallérnit konferálván, oly deklarációval, hogy ezenkívül is

⁵⁹ A beiratkozások időpontja és helyszíne: 1684 – Amszterdam, 1687/88 – Lipcse. *Uo.*, 200 (nr. 2051.).

⁶⁰ A beiratkozások időpontja és helyszíne: 1687. 08. 25. után (!) – Odera-Frankfurt, 1687. 11. 04. – Leiden. *Uo.*, 201 (nr. 2060.).

még százhuszonöt tallért méltatnak mindjárt utánam, mihelyt odafel valamely bizonyos helyben s akadémiában való jutásom és ott való megállapodásom felől érttetnek, oly okkal, hogy ez két rendbeli summával plenarie meglegedvén, többet ökegyelmektől se menő, se jövő utamra, se odafel való kommorálásomra kedvek ellen nem szollicitálok, azért én is Isten s Krisztus eklézsijához való szeretetemből, s egyszersmind megemléttetett patrónus uraméknak hozzám deklarált jóakarátjokat előttem viselvén, megemléttet Kolozsvári tiszteletes Unitária Eklézsianak kötelezem és obligálok magamot:

- I. Hogy religiómot semminemű tekintetre nézve meg nem változtatom, sőt constanter abban maradok.
- II. Hogy oly tudományoknak nemeinek tanulásában, az sz. nyelvekkel együtt, foglalom kevés üdömöt, melyek az unitária religiónak és az Krisztus eklézsijának promóciójára és öregbülésére legyenek itthon.
- III. Hogy az b. eklézsia már kezembe adminisztrált s ezután is ígérete szerént adminisztrálandó költségét, mely egy summában teszen háromszázötven tallérokat, semminemű más útra nem fordítom, hanem arra, mely nézzen az itthon hasznos tudományokban való épületekre. Odafenn való peregrinációmban is theologiae studiosushoz illendő köntöst viselek, az mely se szerfelett drága, se cifra, mellyel egyebeket, kiváltképpen az ott fenn való atyafiakat megbotránkoztatathatnék, ne legyen.
- IV. Hogy költségemhez képest odafel Isten segedelméből dolgaimot végezvén, üdőnek idején hazajöveletem maturálom és semminemű pretextus alatt nem halogatom, sőt, ha szintén valami alkalmatossággal tentáltatnám is az ott fenn való atyafiaktól náluk való maradásomra, sem bizonyos üdőkig, sem annál is inkább perpetualiter való szolgálatra azoknak vagy egyebeknek is magamot nem kötelezem.
- V. Isten békével hazámba meghozván, itthon én is mindennemű fastust poszt habeálok és Isten szerént való hivatalokban, funkciókban vagy azoknak helyeiben nem válogatok, hanem valamiben és valahol kívánja az eklézsia, akár itt Kolozsváratt, akár másutt, tisztességes s illendő helyekben, tudományom mivolta szerént minden tehetőségemmel hasznoson szolgállok.

Mely kondíciókat ha vagy in toto, vagy in parte ide alább megírt hűtöm megszegésével, kitől Isten oltalmazzon, nem prestálván vagy prestálni nem akarván, az t. Kolozsvári Unitária Eklézsia benem megfogytatkoznék, hogy nem szolgálhatnék vagy szolgálni nem akarnék, tehát ezen t. eklézsia minden rám expendált summáját rajtam megkereshesse s akármi úton-módon és akárhun rám néző vagy nézendő, avagy ennek utána is nekem obveniálandó vagy obveniálható bónumimból exclusis omnibus juridicis remediis plenaria satisfactiót vigore solius hujus obligatoriae egy vagy két tiszt által vehessen, sőt, ha külömben nem, magán személyemhez is hozzám nyúlhasson, kaptiválhasson mindaddig, míglen konteltatik [!]. In quorum fide ac testimonium adtam azon t. eklézsianak ezen reverzálisomot fide mea Christiana mediante magam tulajdon pecsétéem és szubszkripcióm alatt. Datum Claud. in domo parochiali. Anno 1687. die 24. Augusti.

Idem, qui supra. Mpria.
P. H.

7. Pálffy Zsigmond akadémia obligációja 1698.⁶¹

MUEKvGyLt. RegA [54] III/49.

In nomine Dei omnipotentis et filii ejus Jesu Christi &c. Ich, Sigismundus Pálffy [!], gebürtig von Sibenbürgen zu ThornBurg, Thun kundt und zu wißen einem jeden, dem es geziemet, mitt diesem meinen bundes Brieff, daß weil jezund die Löblige, Ehrhafftige und Edle Patronen der Ehrlichen u. Löbligen Unitarischen Ecclesien oder Gemeine von Clausenburg mich gewirdiget vor ihren einen Alumnum aufzunehmen und mich in frembde Länder mitt ihren ankosten abzufestigen und auch so lang, biß sie es werden gebilliget haben, meiner auch daselbst pflegen mitt ihren ankosten, So versprech ich mich auch nach aller möglichkeit in denselben freuen küsten [=freien Künsten], welche die heilige Religion angehet u. mitt welchen ich sie kann befördern, mitt allem fleiß mich zu uben u. sie zu lehren [!], vornemlich die Theische sprach (weil dieser der zweck und ziel ist), vornemlich, das ich mich nach derselben soll schicken, damitt ich der Löblichen Theischen Nation möge in derselben sprach dienen.

1. Und erstlich verbind ich mich, das ich auff kein respect mein Religion will verlassen, sondern standhaftig in derselben verbleiben zu meines lieben Gottes ehr und seines einigen Sohnes Jesu Christi, und zur vermehrung die Zaal seiner Gleibigen.
2. Daß, wie oben gemeldt, in solchen arten der Lehre will ich mich uben und mich befeißigen, welche der Heiligen Unitarischen Religion beförderlich u. nuzlich sein möge, und nach haußkunfft auß der gnade Gottes durch welche ich der gemeine Jesu Christi möge mitt vielfeltiger frucht dienen können. &c.
3. Daß ich von Der Löblichen Ecclesie empfangenes geld auff nichts anderes außspendieren will, als auff das, waß der Löblichen u. Heiligen Gemeine dienstlich u. beforderlich sey, u. in frembden Landen mich nach art solcher jugend muntieren, welche sich in so heiligen u. zu Gottes ehren verfertigten jugend zusteht, und auch in diesem faall nicht weiter mich außbreiten mitt der expens, nemlich das ich außershalb der noht zu their [=teuer] oder über mein vermögen mich muntiere, welches allzufiel solte kosten, sondern mittelmäßig nach brauch desselbiges Landes u. womitt ich nicht daselbst unsere brüder ärgern möge. &c.
4. Wann u. zu welcher zeit die Lobliche Ecclesie wird begehren meine heimkunfft, so will ich nach aller möglichkeit mich befeißigen auch in dem zugehorsamen, und so etwa solche hinderniß mich nicht wird auffhalten, welches halben ich nicht könnte nach hauß kommen (wovor mich Gott behütten wolle), So will ich als bald nach hauß begeben, und kein respect mich laßen unterreden, das ich auch in diesem fall der H. Ecclesie nicht solte gehorsamen.
5. Und nachdem auß Gottes hillff ich wird zu hauß kommen sein, so verspreche ich mich, das ich in allem, wie oben gemelt, will der Loblichen Ecclesie obedieren und unter keinem schein mir selbst eine excusation suchen, sondern mich gantz meinen Loblichen Patronen und ihrem willen unterwerffen.

⁶¹ A beiratkozás időpontja és helyszíne: 1698. 03. 18 után – Odera-Frankfurt, 1698. 06. 17. – Leiden, 1699. 09. 07. – Franeker. *Uo.*, 244 (nr. 2459.). Köszönöm Katona Tündének, hogy ellenőrizte az átiratom.

Und wo ich in etwa wieder diese conditiones in toto oder auch in parte werde etwas thun, oder anfangen, oder mich nicht in allen unterwerffen wieder meinen eid und Handschrift, So sollen die Ehrlichen Patronen oder die H. u. Löbliche Ecclesie auch nur krafft diese meinem obligationbrieff auff allerhand art u. weise ihnen satisfaction können thun, mehr auß was art meiner gütter, welche zu finden werden können, in welcher sachen wieder sein kein Lands Recht u. mitt welchem nach brauch dieses Landes mann pflaget solche Executoren zu widerstehen nicht könne gelten, sondern wie oben gemeldt, nur krafft dieses mein Contracts ihnen sollen satisfaction thun u. zuwegbringen. Zu welcher sachen bekräftigung u. zu mehreren beweiß u. künfftiger caution gebe ich diesen meinen Brieff mitt meinem Christligen eid und handschrift u. gewönligem eigenen Siegel bekräftiget. &c. Datum Claudiop. in domo parochiali a. 1698 die.

Idem, qui sup.

Sigismundus Pálfi
Mria.
L. S.

SZIGETI MOLNÁR DÁVID
egyetemi adjunktus
Szegedi Tudományegyetem, Magyar Irodalmi Tanszék
davidmolnar@hung.u-szeged.hu
ORCID: 0000-0002-2398-4984

Unknown Fragments on the History and Peregrination Practices of the Unitarian College in the Second Half of the Seventeenth Century

Abstract: The Unitarian College of Cluj (Kolozsvár), the sole Antitrinitarian institution to sponsor students' peregrination, saw a significant setback in the early 1660s (due to a combination of fire damage, the bubonic plague, and an erosion of discipline). As a result, Unitarian peregrination temporarily "showed a tendency of decline". From the 1670s, however, Unitarian students were again regularly sent to study abroad at the expense of the parish of Cluj, but before they left, the peregrines had to issue a pledge, a so-called promissory note (*reversalis, obligatoria*) to the ecclesia, pledging faithfulness and obedience, primarily; a practice also known in other denominations. These notes are usually – and correctly – regarded as formulaic in nature, but they contain the occasional interesting detail, such as the amount of the "scholarship" granted, the duration of enrolment and the required languages to be learned by the sponsored student. This study offers a systematic overview of these details.

Keywords: the Unitarian College of Cluj/Kolozsvár, Unitarian peregrination, promissory note (*reversalis, obligatoria*), scholarship

Open Access: Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)